

בירור הלכה / מסכת כתובות / דף קי"ב / תוקפן של שלש שבועות

תוקפן של שלש שבועות

תוקפן של שלש שבועות

דף קי: - קיא.

כללי

גמרא. רבי זירא הוה קמשתמיט מיניה דרב יהודה דבעא למיסק לארץ ישראל... ורב יהודה, כתיב קרא אחרינא: "השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה" וגו', ורבי זירא: ההוא שלא יעלו ישראל בחומה, ורב יהודה: "השבעתי" אחרינא כתיב, ורבי זירא: ההוא מיבעי ליה לכדרבי יוסי ברבי חנינא, דאמר: שלש שבועות הללו למה? אחת - שלא יעלו ישראל בחומה, ואחת - שהשביע הקדוש ברוך הוא את ישראל שלא ימרדו באומות העולם, ואחת - שהשביע הקדוש ברוך הוא את הגוים שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי... "בצבאות או באילות השדה" - אמר רבי אלעזר: אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל, אם אתם מקיימין את השבועה - מוטב, ואם לאו - אני מתיר את בשרכם כצבאות וכאילות השדה.

לדעת רב יהודה חל איסור הן על יחיד והן על הציבור לעלות מבבל לארץ ישראל, ואילו לדעת רבי זירא האיסור לעלות לארץ ישראל חל רק על ציבור ולא על יחיד, וטעם האיסור על הציבור הוא מכח השבועות שהשביע הקדוש ברוך הוא את ישראל שלא יעלו בחומה.

המפרשים דנים אם הדברים שבסוגייתנו הם דברי הלכה או דברי אגדה, האם הם מוסכמים והאם הם נוהגים גם בימינו.

מדברי המהר"ל מפראג (חידושי אגדות לסוגייתנו ובספרו נצח ישראל פכ"ד) עולה שאין לשבועה תוקף הלכתי מחייב כמו שבועה רגילה, ומשמעותה היא בבחינת קביעה אלוקית שזו תהיה המציאות בעולם.

הוא מסביר בטעם הדבר שהגלות היא שינוי מסדר העולם, וכיון שכך הרי אין לו קיום, ולפיכך גזר ה' על הדבר הזה שיהיה לו קיום, וזו היא השבועה שלא יעלו בחומה. לפי דבריו יתכן שהמושג שבועה פירושו חוק, מלשון קיום.

גם בעל אבני נזר (ח"ב יו"ד סי' תנד, מב-מה) סובר שאין תוקף הלכתי לשבועות האלה, שהרי לא מצינו שהיה כינוס של עם ישראל שיקבלו עליהם את השבועה על ידי עניית 'אמן'. לכן אף לדעתו משמעות השבועה היא רעיונית בלבד והיא נאמרה לשורש נשמותיהם של ישראל, ואין משמעות לשבועה זו על הגוף. כעין זה נאמר במסכת נדה (לא, א) שמשביעים את נשמת האדם קודם ביאתה לעולם שיהיה צדיק ולא יהיה רשע, ולא מצינו שנענשים על שבועה זו אם לא קיימו אותה.

בדומה לכך משמע מדברי הפני יהושע שסובר שאין בזה ענין הלכתי, שהרי הוא כותב "לאו מימרא פסיקא היא ואגדות חלוקות הן". כוונתו לכך שבמסכת יומא (ט, ב) אמר ריש לקיש ששונא את אנשי בבל כיון שלא עלו כולם יחד כחומה בזמן עזרא, משמע שאין איסור לעלות לארץ ישראל כחומה, ונמצא שסוגיה זו חלוקה על סוגייתנו.

לעומת זאת יש ראשונים שסוברים שיש לשבועות הללו משמעות הלכתית.

בעל כפתור ופרח (פ"י) כותב: "מיהו לא יעלו על מנת לכבוש עד שיבוא הקץ וכדאיתא סוף כתובות אם תעירו ואם תעוררו". כמו כן הוא כותב בהקדמה לספרו שהוא עלה לארץ כדי "להתקדש בקדושת אדמת ישראל לעלות שם באימה ולא בחומה".

גם מדברי הריב"ש (סי' קא, סי' שפז) והרשב"ש (סי' ב) משמע שפוסקים כך להלכה, שאף על פי שהלכה כדעת הרמב"ן שיש מצות עשה בישיבה בארץ ישראל, מכל מקום הם כותבים שמצוה זו נמנעת מן הכלל מהטעם המבואר.

גם בעל מגילת אסתר (על הרמב"ם השמטות לספר המצות מ"ע ד) מבאר שהרמב"ם אינו מונה את ישיבת ארץ ישראל כמצוה מפני השבועות הנזכרות בסוגייתנו, ומאחר שבני ישראל גלו מארצם אין מצוה זו נוהגת עד בא המשיח.

הרי"ף, הרמב"ם ביד החזקה, הרא"ש, הטור והשלחן ערוך אינם מביאים בהלכותיהם את ענין שלש השבועות, לכן יש מהאחרונים הסוברים שלדעתם הן לא נפסקו להלכה.

עם זאת, מצינו לרמב"ם באגרת תימן שכותב: "בקרב ביאת המשיח האמיתי ירבו המתנשאים והמכניסים ספק בליבות בני אדם... וכאשר ידע שלמה ברוח הקדש שזאת האומה בהשקעה בגלות תשדל להתעורר בזולת עיתה הראויה לה וימותו בעבור זה וישיגום צרות הזהיר ממנו והשביע עליו על צד המשל ואמר 'השבעתי אתכם בנות ירושלים' וגו' ואתם אחינו ואהובנו שימרו השבעתו ולא תעירו את האהבה עד שתחפץ".

בעל ספר ויואל משה והרב עובדיה יוסף (במאמרו מסירת שטחים מא"י במקום פקוח נפש, תחומין ח"י) סוברים שדברי הרמב"ם האלה מוכיחים שלדעתו אכן יש איסור לעלות לארץ כחומה מחמת השבועות האלה. אולם בעל שו"ת ציץ אליעזר (ח"י בהשמטות עמ' רמט) והרב ישראלי (ארץ חמדה שער א פרק ד, ה) כותבים שדברי הרמב"ם באיגרתו אינם מכוונים לשבועה גמורה שיש בה איסור, אלא הם בגדר אזהרה או עצה טובה. בעל ציץ אליעזר אף מוכיח זאת מלשון הרמב"ם הכותב "והשביע עליו על צד המשל".

מלבד כל זה, יש שסוברים שאין תוקף לאיסור של השבועות בזמן הזה.

בעל אבני נזר (שם נו) כותב שלפי דברי רש"י בסוגייתנו, המבאר שלא יעלו בחומה היינו יחד וביד חזקה, משמע שהאיסור לעלות הוא דוקא כנגד רצון האומות, אולם

כאשר יש רשות מן האומות לעלות - בטלה שבועה זו. כן כותב בעל אם הבנים שמחה (פ"ג סעיף עז), וכן כותב בעל אור שמח (מובא בספר התקופה הגדולה לרב כשר, עמ' קעד-קעה) שלאחר ועידת סן רמו כשקיבלו האומות את הצהרת בלפור, אין עוד תוקף לשבועה שלא יעלו בחומה.

כדברים אלה היה חוזר מו"ר הרב צבי יהודה זצ"ל ומסביר בכך את הבסיס לשמחתנו על הקמת מדינת ישראל, ומוסיף ומביא את דבריו של בעל אור החיים על התורה (ויקרא כה, כה) שם הוא כותב: "והגאולה תהיה בהעיר לבות בני אדם ויאמר להם הטוב לכם כי תשבו חוץ גולים מעל שולחן אביכם וכו'", הרי שסובר שיש ערך מיוחד להתעוררות של האומה כשמתארגנים יחד לעלות לארץ ישראל, וההתעוררות הזו היא הבסיס היסודי לגאולתם של ישראל.

כדבריהם נראה ממה שכותב המהרש"א בסוגייתנו: "ודאי דרשות לכל אחד מישראל לעלות לארץ ישראל אלא שלא יעלו ביחד ביד חזקה ולבנות להם חומות ירושלים, ונחמיה שאמר ונבנה חומת העיר... ברשות המלך היה...".

מדברי המהרש"א ניתן להביא היתר נוסף לעלות לארץ ישראל בציבור, כיון שלדעתו האיסור שלא יעלו בחומה היינו שלא יבנו את חומות ירושלים ואת בית המקדש, ולא נאסרה עליהם לארץ עצמה, וכן עולה מדברי השיטה מקובצת הכותב: "ואם תעוררו - משמע שלא יעוררו עצמן לילך לירושלים".

בעל זרע שמשון (בפירושו למגילת אסתר, דף קנד, ב) כותב ששלש השבועות תלויות זו בזו, דהיינו שאם הגוים ישמרו את השבועה שלא ישתעבדו בישראל יותר מדי - אז יש איסור על ישראל לעלות בחומה ולא למרוד, אולם כיון שהגוים משתעבדים בנו יותר מדי אין תוקף לשבועות על ישראל. בספר התקופה הגדולה (עמ' תקע) מובא הסבר זה בשם רבנים נוספים.

הסבר נוסף לכך שאין לשבועות תוקף בזמננו מצינו בדברי הרב חיים ויטאל, תלמיד האר"י (בהקדמתו לספר עץ חיים): "...וכבר אמרו חז"ל כי זמן השבועה היא עד אלף שנים", וטעם הדבר שכתוב בפסוק "...נתנני שממה כל היום דוה" (איכה א, יג), ויומו של הקדוש ברוך הוא אלף שנים.

יש להעיר שהדיון כאן נסוב על השבועה הראשונה, "שלא יעלו בחומה", אולם לענין השבועה השנייה "שלא ימרדו באומות העולם", נראה מדברי המהרש"א (שם), הכותב "שלא ימרדו לאו היינו בניין החומה אלא בדברים אחרים שהם בגלות", שמשמעות השבועה היא שישראל הנמצאים בגלות יהיו נאמנים למלכות שנמצאים בה, שישלמו מיסים ולא ישתתפו עם אחרים המנסים למרוד במלכות, ואין לזה קשר לאיסור עלייה לארץ.